

Geven speelfilms een historisch juist beeld?

Bestudeer scènes in de klas

In hoeverre komen historische speelfilms overeen met de gang van zaken zoals die in werkelijkheid heeft plaatsgevonden? Kim Sommer keek in haar profielwerkstuk naar historische authenticiteit. Zo kon ze achterhalen of film een geschikt medium is om geschiedenis te documenteren. Om het onderzoeksveld te verkleinen heeft ze gekozen voor twee Hollywood-films over de Vietnamoorlog, te weten Francis Ford Coppola's *Apocalypse Now* en Stanley Kubricks *Full Metal Jacket*.

Kim Sommer heeft in 2017 haar vwo-diploma gehaald en studeert nu film- en literatuurwetenschappen aan Universiteit Leiden.

Er zijn diverse theorieën van historici en filmtheoretici over de waarde van speelfilms als historisch documentatiemiddel. Er is een heus debat gaande tussen voor- en tegenstanders van het medium film als middel om geschiedenis te verbeelden of te beschrijven. Enerzijds zeggen conventionele historici doorgaans dat het geschreven woord simpelweg betrouwbaarder is en dat films gevoeliger zijn voor manipulatie. Anderzijds stellen voorstanders van films dat dit moderne medium historici juist in staat stelt om relevante boodschappen naar een groter publiek te brengen. Ze benadrukken nog meer positieve aspecten van het medium film, maar maken wel de kanttekening dat films op een fundamenteel andere manier moeten worden benaderd dan de klassieke geschreven geschiedkunde. Zij noemen deze visuele geschiedvertelling *historiophoty*, als tegenhanger van de originele historiografie.

Authenticiteitseisen

Onder deze postmoderne historici bestaat echter ook weer discussie. Waar sommige historici meer waarde hechten aan een historisch juiste verhaallijn en het gevoel dat hiermee bij de kijker wordt opgewekt, prioriteert de andere groep de daad-

werkelijke authenticiteit in films. Je zou kunnen stellen dat de ene stroming de narratieve structuur (de verhaaltechnische aspecten en het plot) van een film het meest zwaarwegend acht, terwijl de andere stroming meer belang hecht aan een authentieke cinematografie (de visuele aspecten). Twee van de voorstanders van deze *historiophoty*, Natalie Zemon Davis en Marnie Hughes-Warrington, hebben een aantal zogenaamde eisen geformuleerd waaraan een film dient te voldoen voordat deze volgens hen het predicaat 'historisch authentiek' mag dragen.¹ Aan de hand van hun opvattingen heb ik een framework opgesteld: een tabel waarin dit zo duidelijk mogelijk zichtbaar is gemaakt.² Om zowel de narratieve als cinematografische authenticiteit te kunnen analyseren heb ik gebruikgemaakt van zowel Warringtons *Six Filmic Sins*, die voornamelijk op narratologie toegespitst zijn, en Davis' authenticiteitseisen, die meer cinematografisch georiënteerd zijn. Behalve de tweedeling tussen narratologie en cinematografie is er nog een onderscheid te maken, namelijk tussen het micro- en macroniveau waarop een film authenticiteit aan de dag legt. Macroniveau betreft de grote lijnen van een film, terwijl het bij microniveau gaat om de details. Dit is ook in het framework aangegeven. Het feitelijke verloop van de Vietnamoorlog is zo realistisch en objectief mogelijk in kaart gebracht. Ook is gekeken in hoeverre narratologische en cinematografische middelen in het algemeen functioneren en hoe deze in films bij kunnen dragen aan authenticiteit. Om tot een conclusie over de authenticiteit van beide films te kunnen komen heb ik het framework voor zowel *Apocalypse Now* en *Full Metal Jacket* ingevuld.

Accuraat beeld

Concluderend valt op dat beide films op narratologisch vlak aan vrijwel geen enkele eis voldoen. Op het gebied van cinematografie zijn de films daarentegen een stuk authentiek. Dat doet

vermoeden dat het antwoord op de vraag ‘Kan een historische film een authentiek beeld van de realiteit schetsen?’ simpelweg ‘nee’ is. Maar deze uitkomst is te oppervlakkig en gaat aan een aantal zaken voorbij.

Het is opvallend dat vrijwel alle eisen waaraan de films níét voldoen tot het macroniveau gerekend kunnen worden. De eisen waaraan de films wél voldoen behoren dan logischerwijs grotendeels tot het microniveau. Dit suggereert dat films in grote lijnen niet authentiek zijn, maar dat het wel degelijk mogelijk is authenticiteit op micro-niveau te bewerkstelligen. Hieruit kun je afleiden dat films op macroniveau geen authentiek beeld bieden, maar slechts een representatie van het verleden: subjectief en incompleet. Op micro-niveau kan een film echter tot op zekere hoogte wél authentiek zijn: wat betreft details, attributen en bepaalde narratologische aspecten kan een film een accuraat beeld van een situatie of periode schetsen.

Collectief geheugen

Films zijn in hun totaliteit dus niet authentiek. Een cruciaal punt is echter dat het medium film en de massamedia in het algemeen heel geschikte middelen zijn om (historisch) bewustzijn onder de bevolking te creëren. Beelden zoals deze in films naar voren gebracht worden, bepalen vaak grotendeels het collectieve geheugen van (een deel van) de samenleving. Films, zeker de *blockbusters* uit Hollywood, zijn aantrekkelijk voor een groot publiek en zijn zodoende in staat historische kennis en historisch besef onder de menigte aan te wakkeren. In die zin brengen de media misschien geen correct beeld voor wat betreft het feitelijke verloop van bepaalde gebeurtenissen, maar kan er wel een zeker gevoel – een zekere tijdgeest – worden overgebracht die dicht bij de werkelijkheid komt.

Film kan dus niet slechts op individueel niveau amusement brengen, maar functioneert ook op macroniveau: in de maatschappij is film een ►

Boven: Kim Sommer.
Linkerpagina: Scène uit *Full Metal Jacket*.
Onder: Scène uit *Apocalypse Now*.

1 Hughes-Warrington, M. (2007). ‘History Goes to the Movies: Studying History on Film’, Abingdon, Taylor & Francis Ltd; Davis, N.Z. (1988), *Any Resemblance to Persons Living or Dead: Film and the Challenge of Authenticity*, Princeton, Princeton University Press.

2 Zie www.vgnkleio.nl voor het werkblad met het framework.

Scènes

Full Metal Jacket

■ *Drill sergeant Hartman in Parris Island:* (tinyurl.com/p2x6b95)

Deze scène speelt zich af in het trainingskamp 'Parris Island', in South Carolina, waar een groep jonge rekruten door *drill sergeant* Hartman wordt klaargestoomd voor de strijd in Vietnam. Hartman is grof en treedt streng op. Deze scène laat dan ook goed zien hoe wreed en hard het er in Parris Island aan toeling.

■ *Interviews met rekruten:* (tinyurl.com/yc63zyz5)

Dit fragment bevat een aantal korte interviews met de soldaten die in de film worden gevolgd. Uit deze korte video komt duidelijk naar voren hoe divers de denkbeelden en gevoelens van de soldaten zijn en hoe zij aankijken tegen de oorlog en hun betrokkenheid hierin.

Apocalypse Now

■ *Openingsscène:* (tinyurl.com/y9sty4pv)

In deze eerste scène van *Apocalypse Now* ziet de kijker eerst een vredige jungle. Er lijkt niets aan de hand te zijn, totdat er een gele napalmwolk verschijnt, waarna de voorheen groene jungle door rode vlammen verzengd wordt. Vervolgens schakelt de camera over naar de hoofdpersoon, captain Willard. We zien hem dronken op zijn bed liggen en, onder andere via de voice-over, maken we kennis met de symptomen van het zogenaamde Vietnamsyndroom: de mentale schade die veel Amerikaanse soldaten aan de Vietnamoorlog overhielden.

■ *'Ride of the Valkyries':* (tinyurl.com/ydxy53lk)

In deze scène zijn we getuige van een bombardement op een Vietnamees dorp, terwijl een klassiek muziekstuk van Wagner door de speakers klinkt. Niet alleen wordt er vanuit Amerikaans perspectief gefilmd, er wordt ook nadruk gelegd op de gevolgen van een dergelijk bombardement voor de Vietnamese bevolking.

van de krachtigste middelen om een boodschap over te brengen of een bepaald sentiment los te maken. Film is tot veel meer in staat dan puur amusement tijdens een avondje bioscoop. Beide films schetsen kortom geen volledig authentiek beeld van de Vietnamoorlog. Hoewel er geen feitelijk beeld wordt geboden zoals de conventionele historiografie doet, laten *Apocalypse Now* en *Full Metal Jacket* wel degelijk de mogelijkheden van het medium film zien. Door het tonen van de beleving van historische personages waar de kijker zich mee kan identificeren, kan een beter historisch bewustzijn bij het publiek worden opgeroepen en kunnen discussies over geschiedenis op grote schaal in de maatschappij gevoerd worden. Een historische film kan bovendien op microniveau authentiek zijn en zodoende de tijdgeest van een bepaalde periode overbrengen. Films kunnen ons als publiek het verleden doen beleven ondanks het feit dat zij niet de alomvattendheid van het verleden geven. *Apocalypse Now* en *Full Metal Jacket* laten ons dan misschien in mindere mate geschiedenis leren, ze laten ons zeker de geschiedenis ervaren.

In de les

Dit onderzoek is goed bruikbaar in de geschiedenisles. Op het moment dat een onderwerp behandeld is, kunnen scènes uit een speelfilm getoond worden waarbij leerlingen kunnen bepalen of de scène historisch authentiek is. Het doel is dat leerlingen zich meer bewust worden van de betrouwbaarheid van films en wellicht met een andere blik naar films gaan kijken. Op deze manier leren leerlingen ook de waarde van audiovisuele bronnen te beoordelen, in plaats van enkel geschreven bronnen. Via de website van *Kleio* is een werkblad beschikbaar voor een les die past bij de hierboven genoemde films over de Vietnamoorlog. Voordat de leerlingen aan de slag kunnen, geeft u eerst een stukje uitleg aan de hand van dit artikel. U kunt vertellen over het debat dat plaatsvindt over de historische authenticiteit van films en wat daarbij belangrijke zaken zijn. Leerlingen kunnen vervolgens het beste samenwerken in tweetallen zodat overleg mogelijk is.

Tips voor andere films

Marie Antoinette - Sofia Coppola (2006)

Over de Franse Revolutie en het leven van Marie Antoinette.

Saving Private Ryan - Steven Spielberg (1998)

Over D-Day en de Tweede Wereldoorlog.

12 Years a Slave - Steve McQueen (2013)

Over slavernij en het leven op de plantages.

Bridge of Spies - Steven Spielberg (2015)

Over de spanningen gedurende de Koude Oorlog en het conflict omtrent Gary Powers.

Scène uit *Apocalypse Now*.

Gezien de complexiteit van de termen is deze opdracht met name geschikt voor de bovenbouw van het vwo, alhoewel een examenklas havo dit met wat meer toelichting ook zou kunnen doen. Na de uitleg over het debat geeft u elk tweetal een werkblad. U kunt dit samen met hen bekijken of de leerlingen het zelf laten bestuderen waarna ze vragen kunnen stellen. Dan introduceert u kort de scène die u gaat tonen (zie kader). Na het afspelen van de scène vullen de leerlingen samen het werkblad in. U kunt dit meteen na de eerste scène bespreken zodat ze begrijpen hoe het werkt. De andere scènes zou u ook achter elkaar kunnen afspelen zodat er na het bespreken van de afzonderlijke scènes meteen ingegaan kan worden op de eindconclusie.

Van de vier scènes is niet expliciet te zeggen welke het 'meest authentiek' is. Afhankelijk van de manier waarop er wordt beargumenteerd, kunnen verschillende conclusies worden getrokken. Wel zijn er een aantal opvallende punten die bij deze scènes benoemd kunnen worden. Zo valt in de *Parris Island*-scène vooral de authenticiteit van het acteergedrag op (punt drie van de cinematografie). Robert Lee Ermey, die in de film de rol van *drill sergeant* Hartman vertolkt, had in het werkelijke leven ook deze functie bij de Amerikaanse mariniers. Zo was hij in staat zijn eigen ervaringen in te zetten bij de productie van deze film. In de andere scène uit *Full Metal Jacket*, de interviews, is het zesde cinematografische punt – de 'multiple tellings' – interessant. Door verschillende rekruten te interviewen, wordt er letterlijk vanuit verschillende perspectieven gefilmd en op deze manier wordt getart met de zogenaamde 'enkelvoudige focalisatie'.

In de scènes uit *Apocalypse Now* is het voornamelijk de cinematografie die eruit springt. Beide scènes zijn bombastisch en theatraal. Dit sluit mooi aan bij het cinematografisch exces, het derde punt van de 'filmic sins'. De film roept de vraag op of het daadwerkelijke plot, of de executie

ervan, belangrijker is. Deze scènes suggereren in zekere zin dat de authentieke verhaallijn gebukt gaat onder de esthetische aspiraties van Coppola. Het werkblad is overigens ook toepasbaar op andere speelfilms, dus u kunt deze opdracht ook bij een ander onderwerp uitvoeren (zie het kader met filmtips). ■

Kim Sommer schreef dit artikel met advies van haar docent en *Kleio*-redacteur Lisa Oskamp.

Verder lezen

Verstraten, P. (2008), *Handboek Filmnarratologie*, Nijmegen, Uitgeverij Vantilt.

Rosenstone, R.A. (1986) 'History in Images/History in Words: Reflections on the Possibility of Really Putting History on Film (or What a Historian Begins to Think About When People Start Turning His Books Into Movies)', *The American Historical Review*, Vol. 93.

Toplin, R.B. (1988), 'The Filmmaker as Historian', *The American Historical Review*, Vol.93.

White, H. (1988). 'Historiography and Historiophoty', *American Historical Review*, Vol. 93.

Guynn, W. (2006), 'Writing History in Film', Abingon, Taylor and Francis Group.